

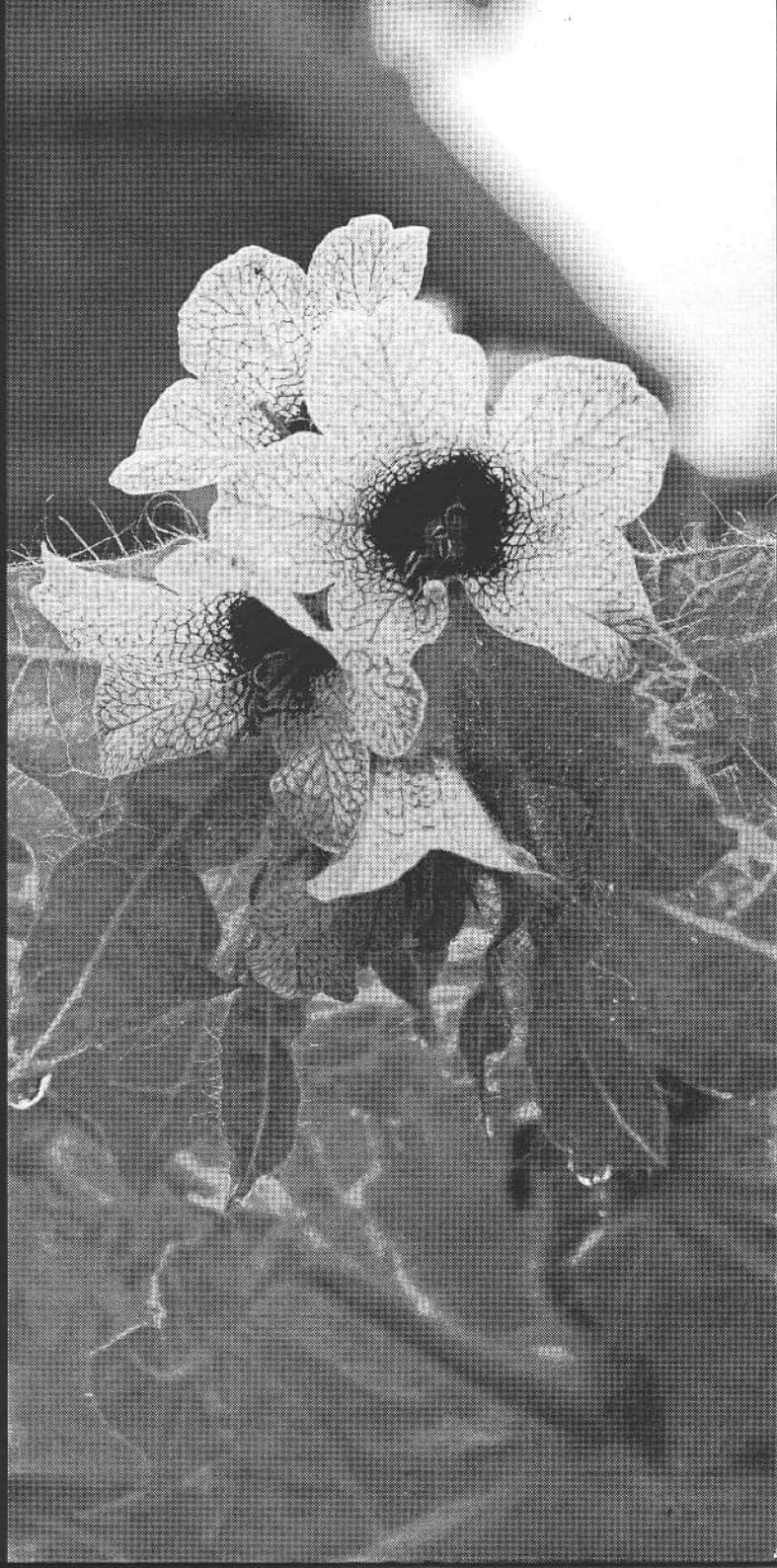

Øm Klosters
Venner

Nyhedsbrev
Nr. 7

2005

Øm Kloster Museum

Øm Klosters Venner

Bestyrelsen

Ruth Baunsgaard (formand)
Randersvej 55 C, 8680 Ry
Tlf. 8689 1345

Jens Kirkeby (næstformand)
Oksevejen 16, 8680 Ry
Tlf. 8689 1920
farkjk@hum.au.dk

Tove Tindall (sekretær)
Klostervej 66, 8680 Ry
Tlf. 8689 1522 / 8689 2805
tovetindall@hotmail.com

Torben Christensen (kasserer)
Gartnervænget 12, 8680 Ry
Postgiro 919-7583
Tlf. 86893274
7333@bogpost.dk

Jan Bech Andersen
Ægirsgade 3, 8680 Ry
Tlf. 8689 2348
moesjba@hum.au.dk

Kirsten Kjørulff
Alkenvej 19, 8660 Skanderborg
Tlf. 8657 7052
kk@katolsk-midt.dk

Susanne Gram
Ingerslevvej 1 C, 8310 Tranbjerg
Tlf. 8629 4441
susanne.gram@wanadoo.dk

Hans Krongaard Kristensen (sup.)
Gl. Bruunshåbvej 7, 8800 Viborg
Tlf. 8663 9628
markhkk@hum.au.dk

Jørgen Højland (sup.)
Odinsvej 2, 8680 Ry
tlf 86 89 33 35
jhoejland@post.tele.dk

Redaktion

Tove Tindall (ansv.)
Lene Møllerup
og Jens Kirkeby (prepress)

Nyhedsbrevet udsendes af museumsforeningen *Øm Klosters Venner*, der er en sammenslutning af personer med interesse for klostrets historie og museets virke.

Indhold

Klostermedicin
og medicinens historie 3
Øm Klosters Venner i 2004 13
Historiens dag på Øm Kloster 17
Friluftsgudstjeneste 4.maj 2005 19
Munkenes Morgen 25
Klosteret vågner 25
Aktivitetskalender *Bagsiden*

Bliv medlem af Øm Klosters Venner

Bliv medlem et år for kun 90 kr.
Kvitteringen er samtidig årskort til
museet og ruinparken.

Øm Klosters Venner,
Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
www.klostermuseum.dk
Medlemskab på postgiro 919-7583

Besøg Øm Kloster Museum

Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry
www.klostermuseum.dk
Tlf. 8689 8194

ISSN 1602-7256

Klostermedicin og medicinens historie

Svend Norn, docent, dr. pharm.

Klostermedicin og medicinens historie er et tema som melder sig helt naturligt når man bevæger sig rundt i Øm Klosters urtehave, en urtehave som omkranser den gamle ruin af kirken og munkeklosteret. Vi står her i et cistercienserkloster som blev grundlagt som datterkloster af Vitskøl, og som efter nogle flytninger til Sminge, Veng og Kalvø, fandt et blivende sted her i Øm fra 1172 og op til reformationen, hvor samtlige klostre blev inddraget under kronen. I middelalderens Danmark finder vi foruden cistercienserklostre også benediktinerklostre og augustinere, og fra midten af 1200-tallet kommer tiggermunkene til Danmark, hvor de virker blandt de fattige i byerne.

Mange munkeordener, heriblandt benediktinere og cisterciensere, levede efter en munkeregel som blev skrevet i

Fig. 1. Rød fingerbøl, *Digitalis purpurea*, hvis blade i middelalderen blev anvendt i forbindelse med sårbehandling. (Tavle på Botanisk Museum og Centralbibliotek)

500-tallet af Benedikt af Nursia. Her var ora et labora, bed og arbejde, et motto for klosterfolk. Det betød at dagen rummede meditation, både tidebønner og messer, såvel som praktisk arbejde. Kirkens forbøn for mennesker var vigtig, det viser de mange tidebønner, sjælemesser og sygemesser. Men, udover forbønnen gør Benedikt opmærksom på pligten til at drage praktisk omsorg for de syge. Denne pligt resulterede i at klostrene oprettede sygeafdelinger, de såkaldte infirmatorier. Her behandlede den lægekyndige munk de syge. Hans uddannelse bestod i den praktiske erfaring som erhverves i sygeafdelingen. Hertil kommer studiet af medicinske håndskrifter i klosterbiblioteket, og her var Salernerskolens forskrifter særligt vigtige. Det er også muligt at nogle af munkene kan have suppleret deres uddannelse på universiteter i Frankrig, Italien, Tyskland eller England. Det var en polyhistor-uddannelse som omfattede både filosofi, teologi, jura og medicin. Her må man erindre at den akademiske uddannelse var under kirkens regi i middelalderen. En akademisk uddannelse var således først og fremmest en uddannelse til kirkens tjeneste som præst eller munk.

Klosterhaven

I klosterets sygeafdeling kunne fattige og syge behandles og klosterhospitalet udgjorde et internationalt netværk for sygdomsbehandling. I klosterhaven dyrkede den lægekyndige munk og hans assistenter, lægbrødrene, mange forskellige urter. Flere arter har brødrene bragt med sig fra udlandet, f.eks. rød fingerbøl, *Digitalis purpurea*, en køn toårig plante, der får lange klaser af klokkelignende blomster (Fig.1.). Den har ikke været anvendt rationelt, for bladene indhold af hjertevirksomme glykosider som fjerner ødemer og kortåndethed ved hjerteinsufficiens (svækket hjerte) var ikke kendt i middelalderen. Bladene har derimod været anvendt i forbindelse med sårbehandling. I dag isoleres digoxin fra bladene af *Digitalis lanata* og dette glykosid anvendes ved hjerteinsufficiens samt ved visse former for hjertearytmi. Opiumsvalmuen, *Papaver somniferum* (Fig.2.), blev derimod udnyttet på en mere rationel måde i forbindelse med smerter og som beroligende middel. Et snit i plantens umodne frugtkapsel får mælkesaften til at flyde ud. Den stivner til en mørk masse, rå-opium, som indeholder morfin. I højmiddelalderen har munkene næppe kendt til at opsamle rå-opium, men derimod anvendt selve planten. Det bemærkes i et håndskrift, at urten også kunne stille kødets lyst i tre dage. Bulmeurt, *Hyoscyamus niger* (Fig.3.) har været kendt ligesom galnebær, *Atropa belladonna*, der viser sorte glinsende bær som minder om solbær, samt pigæble, *Datura stramonium*, hvor frugten er en ægformet, pigget kapsel. Disse tre planter hører til natskyggefamilien og indeholder atropin og skopolamin. Sko-

Fig. 2. Opiumsvalmuen, *Papaver somniferum*, blev udnyttet som smertestillende og beroligende middel. Munkene kendte næppe til at opsamle rå-opium, men anvendte selve planten. (Tavle på Botanisk Museum og Centralbibliotek)

næppe rigtigt, men mynten kunne derimod dække over ubehagelig lugt fra en dårlig mundhule. Man anvendte blomster, blade og rødder. Rødderne blev snittet, tørret og stødt til pulver. Indholdsstofferne i pulveret kunne udtrækkes med øl som blev brygget på klosteret. Pulveret kunne også inkorporeres i grød og bruges som grødomslag. Senere opstod salven da man lærte at udnytte fedt som salvegrundlag. Fig.4. viser hvorledes den lægekyndige munk, i 1400-tallet, behandler en patient med salve. Polyfarmaci var almindelig, dvs. man behandlede patienten med en blanding af mange forskellige urter, det kunne være op til tyve forskellige planter. Ved en sammenligning af forskellige håndskrifter må man konstatere, at der for de fleste planters vedkommende ikke var

polamin har beroligende virkning og atropin letter smerterne ved galdevejskolik samt ved dyspepsi forårsaget af for megen mavesyre. Disse virkninger har munkene kendt og benyttet i deres praktiske behandling af syge uden at kende noget til de virksomme stoffer og deres farmakologi. Vi skal højere op i tiden før atropinets øvrige virkninger blev benyttet, f. eks. den pupiludvidende virkning i øjenterapien og behandling af astmaanfald ved rygning af pigæbleblade i form af astmacygaretter eller astmapulver. Der kunne også være behov for afførende midler og her kunne frangulabark, *Rhamnus frangulae* (tørstetræbark) være en mulighed.

I klosterhaven finder vi også salvie og mynte og mange andre arter som vi i dag anvender som krydderurter. Det hed sig at mynten kunne virke mod tandpine. Dette er

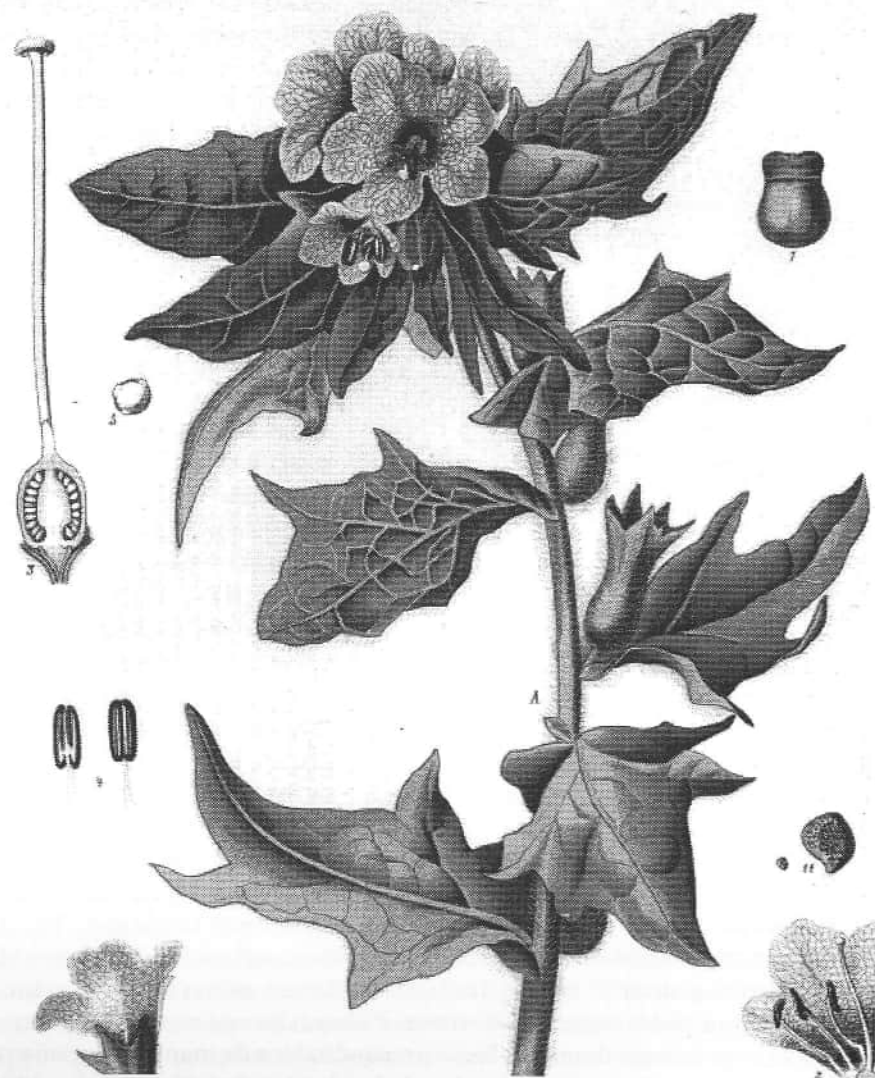

Fig. 3. Bulmeurt, *Hyoscyamus niger* hører til natskyggefamilien og indeholder atropin og skopolamin. Skopolamin har beroligende virkning og atropin letter smerterne ved galdevejskolik samt ved dyspepsi forårsaget af for megen mavesyre. (Tavle på Botanisk Museum og Centralbibliotek)

Fig. 4. En lægekyndig munk behandler en patient med salve. Træsnit fra 1400-tallet

enighed om deres medicinske anvendelse. Det understreger at de fleste planter ikke havde synderlig effekt og de anvendes i dag som krydderurter. Tilbage står enkelte lægeplanter som vi kan anerkende som terapeutisk virksomme droger.

Behandlingen i klosterhospitalet

Gennem hele middelalderen var humoralpatologien det teoretiske grundlag for sygdomsbehandlingen. Ifølge denne teori beror sundhed på ligevægt og sygdom på uligevægt mellem legemets fire væsker, dvs. blod, slim (som man mente stammede fra hjernen), gul og sort galde. Uligevægt, altså overskud af væske eller stof, dvs. det onde, måtte således fjernes fra kroppen. Derfor

var klystersprøjten i endetarmen god til at fjerne overskud af fast stof, nemlig afføring. Afføringsmidler var også brugbare. Til fjernelse af overskud af væske var åreladning et særdeles yndet og meget effektivt middel (Fig. 5.). Også kopsætning var en brugbar metode. Det var ikke kun de syge som blev behandlet med åreladning, sunde og raske munke blev også åreladt flere gange årligt og fik tarmen rensed ud med lakserende midler. Det var en profylaktisk kur for at opretholde sundheden! Efter Salernerskolens forskrifter kunne åreladningen også suppleres med noget astrologi arvet fra Assyrere og Babylonere. Åreladningen kunne således foretages på dele af kroppen der svarede til jordens stilling i forhold til dyrekredsens 12 stjernebilleder. Men i de fleste tilfælde blev det en praktisk løsning, hvor man anvendte de overfladiske blodårer i albuebøjningen. Det er bemærkelsesværdigt at middelalderens munke havde stor forståelse for at syge skulle have let kost, hvile og bade. Endvidere var de hygiejniske forhold gode, for cisterciensermunkene var mestre i kanaldrift som tillod tilførsel af rent vand og fjernelse af spildevand.

Åreladning. Træsnit fra 1520.

Den kirurgiske behandling i klostrene var et problem. Kirken forbød kirurgiske indgreb med blodsudgydelse for risikoen for dødsfald og efterfølgende skyld var stor. Som vi senere skal se blev det bartsøkærens opgave. Klostrene påtog sig kun nødhjælpskirurgi, hvor munkene behandlede sårskader, kvæstelser, forvridninger og knoglebrud. Udgravninger i klosterkirkegårde viser, at knoglebrud på arme og ben undertiden kunne være helet fint og i gode stillinger så lemmerne var mest muligt anvendelige. Rester af våbendele eller knoglesplinter blev fjernet med tænger, og hudlapper blev syet sammen med broncenål forsynet med silketråd.

Hvorfra havde middelalderens munke deres medicinske viden?

Den medicinske viden som munkene erhvervede i klosterbiblioteket eller ved studiet på universiteterne stammede direkte fra overleveringer fra oldtidens grækere, fra romerriget og fra den arabiske verden. Denne arv blev grundlaget for sygdomsbehandlingen gennem hele middelalderen op til renæssancen, desværre uden revision og nye landvindinger, ganske enkelt fordi middelalderkirken ikke ønskede at eksperimentere for den ville ikke ændre på opfattelsen af verdensordenen.

Græsk-romersk medicinsk arv

Blandt oldtidens græske naturfilosoffer, tempelpræster og andre lægekyndige regnes *Hippokrates* (ca. 400 år f. Kr.) for lægekunstens grundlægger. Han og hans elever indsamler og videreudvikler tidens medicinske viden. Deres hånd-

skrifter indeholder anatomi, baseret på undersøgelser af dyr, samt iagttagelse af tilfældige læsioner på mennesker. Endvidere beskriver de en række sygdomme samt undersøgelsesteknikker som rallelyde fra lungerne. Det fremgår af skrifterne at man behandlede benbrud og forvridninger. Operationer var udenfor rækkevidde da blødninger ikke kunne standses.

Også *Galen* regnes blandt lægekunstens berømte fædre. Han var romer, men uddannet som læge (omkring 150 e. Kr.) i den græske tradition, bl.a. ved ophold i den berømte medicinske skole i Alexandria. Galens anatomiske undersøgelser på aber bidrager til anatomen og indenfor kirurgien kunne han også tilføre nyt. En overgang var han ansat som læge ved en gladiatorbaserne. Her fandt han på at vaske gladiatorernes sår med vin for at forhindre udvikling af betændelse, og han udarbejder også metoder til behandling af deres senelæsioner. Hans farmaceutiske lægemiddeltilberedninger af råprodukter fra planter og mineraler er berømte og har i princippet været anvendt helt op i 1900-tallet, men er nu erstattet af isolerede produkter og syntetiske stoffer.

Både Hippokrates og Galen var bemærkelsesværdige ved at være adskillige århundreder forud for deres tid. De forsøger at bygge den medicinske behandling på observationer og erfaring. Dette var helt ukendt i oldtiden, hvor man behandlede patienterne på grundlag af en meget spekulativ naturfilosofi. Det lykkedes dem dog ikke fuldt ud at udrydde naturfilosofien. Den udvikledes til den omtalte humoralpatologi, som blev det teoretiske grundlag for væsentlige dele af den medicinske behandling helt op til renæssancen.

Arabernes indsats

Da romerriget blev delt på grund af uroligheder i året 395, flyttede kulturcentret og hermed den medicinske viden fra Rom til Konstantinopel. I 700-tallet erobrede araberne området og udbredte det islamiske rige via Nordafrika til at omfatte dele af Spanien. I denne islamiske storhedstid blev der grundlagt et videntcenter i Bagdad. Her samlede araberne hele den græsk-romerske medicinske litteratur som blev oversat fra latin til arabisk. Hertil føjede de deres egen viden om droger, fremstilling af ekstrakter, siruper osv. De var dygtige kemikere (alkymister) og kunne derfor også

tilføre viden om destillation (fremstilling af alkohol) samt fremstilling af sølv, kviksølv, salpetersyre og svovlsyre. I 900- og 1000-tallet finder vi to berømte lægeskoler i Bagdadområdet, lægeskoler som ledes af Rhases og Avicenna. Det er bemærkelsesværdigt at Avicenna i sine skrifter afslører et vist kendskab til hundegalskab, fødslers forløb samt forgiftninger og deres behandling. Arabernes indsats, med henblik på den medicinske arv, blev redningen for Europa, for her var store dele af de medicinske håndskrifter gået tabt.

Salernerskolen

Det blev Salernerskolens store fortjeneste at oversætte hele den græsk-romersk-arabiske medicinske arv fra arabisk tilbage til latin, således at den nu blev tilgængelig for middelalderens Europa. Lægskolen i Salerno, syd for Neapel, blev grundlagt af benediktinermunkene i 1000-tallet. I 1100- og 1200-tallet blev skolen et centrum for europæisk lægekunst og et forbillede for universiteterne i Europa. Salernerskolens oversættelse af de medicinske håndskrifter betød at den klassiske viden nu var reddet. Denne viden blev benyttet helt op til renæssancen. Vi finder den i universiteternes undervisning og i håndskrifterne som den lægekyndige munk har studeret i klosterbiblioteket for at kunne behandle sine patienter i klosterhospitalet. Vi har i Henrik Harpestræng et godt vidne om

Salernerskolens betydning for Danmark. Han var kannik ved Roskilde domkirke og antageligt læge for Erik Plovpennig, og han har studeret på europæiske universiteter. I hans *Liber Herbarum* beskrives de gamle lægeurter og deres anvendelse.

Medicin, kirurgi og apotekerne

Udenfor klostrene kunne hjælp hentes hos kloge koner /mænd og kvaksalvere og megen overtro var knyttet til behandlingen. Stormænd kunne også erhverve medikamenter fra udlandet. Fra Italien eksporteredes droger i stor stil. Disse droger kunne købes på faste udsalgssteder i Europa eller hos vandrede medicinkræmmere som startede deres virksomhed i Norden i begyndelsen af 1400-tallet.

En egentlig apoteksvirksomhed etableres først efter reformationens gennemførelse i Danmark. Med reformationens gennemførelse i 1536 ophørte kirkens sundhedstjeneste, en lægehjælp som havde hjulpet mange syge og fattige mennesker. Der opstod derfor en alvorlig situation med hensyn til både medicinforsyning og behandling. Apotekerne måtte hentes i udlandet for der var endnu ikke etableret en farmaceutisk uddannelse her i landet. En moderne farmaceutisk kandidatuddannelse blev først etableret ved oprettelsen af Den Farmaceutiske Lærestanstalt i 1892. Et andet alvorligt problem var manglen på læger. Barber-kirurger, trænet i medicin og medicinhandel, måtte ofte i denne vanskelige periode efter reformationen træde i stedet for læger og apoteker.

Kirurgi var i middelalderen et håndværk som blev drevet af bartskeerne, dvs. barber-kirurgerne (barbererne). Åreladning og kopsætning samt udvortes behandling med salve indgik også i deres metier. Kirurgien kunne blive et blo-

digt håndværk, f.eks. når et ben skulle amputeres. Denne situation ses i Fig. 6. Patienten er forhåbentlig døddrukken og har fået rå-opium, for moderne anæstesi blev først udviklet i 1840'erne, hvor de første anæstesimidler var kvælstofforilte (lattergas), æter og kloroform. Blødningen var et problem, den blev oprindeligt standset med glødende jern, men i 1500-tallet opfinder den franske barber-kirurg, Ambroise Paré, en underbinding af årene (ligatur) samt forbindelse. En efterfølgende infektion kunne være fatal. Bakterier og desinfektion kendes først fra 1860'erne eller 1880'erne. Helt afgørende blev Alexander Flemings opdagelse af penicillin, som efter anden verdenskrig har reddet livet for mange opererede patienter. Blodtab var også et problem. Det blev løst ved blodtransfusion under første verdenskrig. Det må derfor understreges at amputationen, som ses på Fig.6., og som er udført af barber-kirurgen før gennembruddet i moderne kirurgi, afspejler en heroisk indsats, men også en meget risikabel affære.

I modsætning til barber-kirurgerne studerede medicinerne, dvs. lægerne, på europæiske universiteter. Det var en teoretisk uddannelse i den omtalte græsk-romersk-arabiske medicinske lære. Som omtalt var man polyhistor, studerede både filosofi, teologi, jura og medicin. Disse læger var få, virkede ved fyrstehoffer og blandt et fåtal af velhavere.

Det moderne gennembrud indenfor medicinen starter så småt i 1600-tallet med de anatomiske opdagelser ved Thomas Bartholin og Niels Stensen. I de følgende århundreder sker der en total revidering af hele det medicinske grundlag og cellelæren kommer i centrum. Stadigvæk ses polyhistor-uddannelsen, for Bartholin starter som professor i matematik, herefter i medicin for at slutte som højesteretsassessor.

Det første offentlige hospital i Danmark bliver Frederikshospitalet (nuværende kunstindustrimuseum) som oprettes i 1750'erne. Omkring 1840'erne knyttes medicin og kirurgi sammen og hermed starter en mere rationel lægeuddannelse – og Rigshospitalet indvies i 1910.

Besøg Dansk Farmacihistorisk Samling i Hillerød

Artiklens forfatter Svend Norn er tilknyttet Dansk Farmacihistorisk Samling, Pharmakon a/s, Milnersvej 42, 3400 Hillerød, www.dfhf.dk.

Yderligere oplysninger, samt rundvisninger indenfor medicinens og apotekerkunstens historie kan fås ved henvendelse på telefon 4820 6000 eller mail til pk@dfhf.dk,

Besøg særudstilling 2005 på Øm Kloster Museum

Sygdom og helbredelse i middelalderen

Udstillingen vil igennem plancher, skeletfund og tørrede urter fra klosterhaven fortælle om middelalderens behandlingsformer og sygdomme.

Munkene behandlede ud fra væsketeorien, hvor det gjaldt om at fjerne de skadelige sygdomsfremkaldende væsker fra kroppen. Dette kunne ske gennem fremprovokering af opkastning, sved, afføring, vandladning eller gennem åreladning.

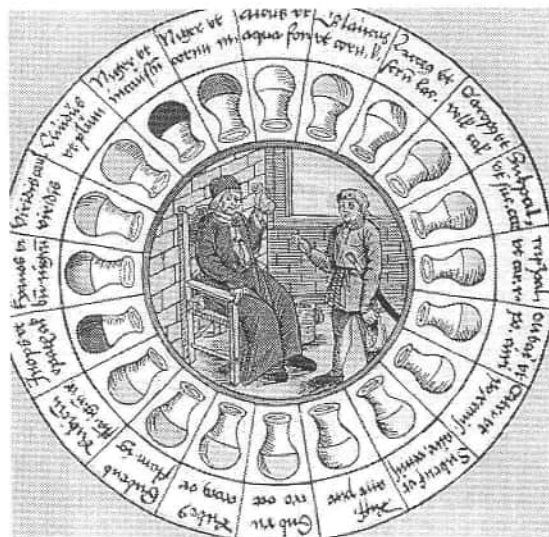
Munkene måtte ikke udgyde blod – de opererede ikke i vor forstand, men har muligvis udøvet selvhjælpskirurgi, dvs. at de har i nødstilfælde fjernet farlige spidse knoglestumper i åbne sår, syet sår sammen og lagt bandager.

Alle klostre har i forskelligt omfang beskæftiget sig med sygepleje. På Øm var der et sygehus til at tage sig af syge og på andre måder hjælpe nødlidende mennesker.

På Øm Kloster giver den store skeletsamling fornyet viden om livet, der gik forud døden. Skeletterne fortæller på egen måde om sygdom og død i middelalderen.

Den ny viden om sygdommene og de spor, de sætter på knoglerne gør, at tidligere tolkede behandlingsspor på knoglerne i dag opfattes som noget andet.

Særudstillingen viser eksempler på denne omtolkning, hvor spor på knoglerne bliver forklaret ud fra den nyeste viden.

Farvetavle viser urinfarvens tegn på sygdomme.

Øm Klosters Venner i 2004

Beretning fra foreningens formand Ruth Baunsgaard ved generalforsamlingen den 9. marts 2005.

2004 har været et specielt år – et vanskeligt år, der har kostet blod, sved og søvnløse nætter.

Bestyrelsen for museumsforeningen Øm Klosters Venner har manglet information fra vore to forordnede i bestyrelsen for Øm Kloster Museum. De har således ikke været repræsenteret på museumsforeningens generalforsamling i 2 år.

Museumsforeningen forandrede vedtægterne i 1997 således, at der efter bestyrelsens konstituering valgtes to forordnede for 1 år ad gangen.

Museets bestyrelse mente, at de forordnede var valgt for en 4-årig periode som ved museumsforeningens stiftelse. Der var således to forskellige udlæggninger af vedtægterne.

Museumsforeningen kontaktede landsformanden for Sammenslutningen af Museumsforeninger i Danmark, politimester Jens Olufsen i Ringkøbing, der er jurist med speciale i foreningsspørgsmål. Han skrev et langt brev til museets bestyrelse og redegjorde for sine synspunkter. Museets bestyrelse fastholdt den 4-års periode og Jens Olufsen oplyste, at sagen ville kræve en domstolsafgørelse, hvilket skulle ske via en retssag. Museumsforeningens bestyrelse var enige om at afstå fra dette.

Museumsbestyrelsens langtidts-strategiplan med dens "over- og underverden" kunne Øm Klosters arkæologiske ansvarshavende ikke anbefale. Ved et tidligere fællesmøde mellem de to bestyrelser erfarede vi i foreningen, at vi ikke måtte stille spørgsmål omkring strategiplanen.

Efter generalforsamlingen 2003 valgte museumsforeningen at pege på Carsten Selch Jensen og professor i middelalderarkæologi ved Århus Universitet Else Roesdahl som vore to medlemmer i museets bestyrelse, med den begrundelse, at vi mente der manglede noget arkæologisk ekspertise i museumsbestyrelsen.

Der var berammet et nyt fællesmøde mellem de to bestyrelser i september. Vi oplyste, at Jens Olufsen kom med som vores bisidder. Vi fik brev fra museets bestyrelse om, at han ikke måtte deltage i mødet – på det grundlag valgte museumsforeningen heller ikke at deltage i mødet.

Museumsforeningen kontaktede formanden for Kultur- og Voksenudvalget Mie Bergmann for at oplyse om situationen.

I november bad museumsbestyrelsen os udtale os – skriftligt – om, hvad vi mente om Øm Klosters fremtid og museumsforeningens rolle. En kopi af dette brev er sendt til foreningens medlemmer og til byrådene i Ry og Skanderborg.

Da årsrapporten for Øm Kloster Museum 2004 kom, kunne vi læse, at Øm Kloster Museum havde forsøgt at få fredningen på stedet ophævet. Kultur- og Voksenstyrelsen afslog forslaget.

I referatet fra et bestyrelsesmøde i museets bestyrelse blev vi oplyst om, at man enstemmigt anbefalede en fusion med Skanderborg Museum ved den kommende kommunalreform.

Den 1. december udtrådte Anders Jørgensen af bestyrelsen og Gretha Weinberger valgtes af byrådet i stedet for.

Den 20. december meddelte Carsten Selch Jensen, at han ikke længere ønskede at være medlem af bestyrelsen efter 1. februar.

Den 21. december meddelte Kjeld Holm, at han ikke længere ønskede at være medlem af bestyrelsen efter 1. februar.

Kort efter nytår 2004 søgte museumsinspektør Bo Gregersen om orlov. Da den ikke blev bevilget sagde han sin stilling op til den 1. marts.

Museumsforeningens bestyrelse valgte professor Else Roesdahl og lektor Hans Krongaard Kristensen som udpegede fra museumsforeningen til museets bestyrelse.

Der har været de traditionelle arrangementer.

Før Pinse: Gudstjeneste ved Hans Christian Grosbøll-Poulsen.

2. Pinsedag: Munkenes morgen. Fuglestemmetur ved Jens Kirkeby og efterfølgende rundvisning i klosterruinen ved Bo Gregersen.

Sommerudflugt til Vitskøl Kloster med over 60 deltagere.

Allehelgenesaften hvor Kirsten Kjærulf fortalte.

Ved foredragsaftenen i januar blev forhenværende rigsantikvar Olaf Olsen udnævnt til æresmedlem af Øm Klosters Venner.

Alle arrangementer har været godt besøgt.

Tak til Hans Lyngsgaard for det lange og udtømmende brev til museets bestyrelse angående langtidstrategiplanen.

Tak til Jens Olufsen i Ringkøbing, der også har skrevet et langt brev til museumsbestyrelsen.

Tak til Jens og Tyt for gæstfrihed.

Tak til Kirsten for telefonsnak.

Tak til bestyrelsen for sammenhold omkring problemerne, og jeres fremmøde til 117 bestyrelsesmøder. Vi har revet os i håret – men aldrig revet det af hinanden.

Jeg åbnede for spørgsmål fra forsamlingen. Spørgsmål angående ophævelsen af fredningen besvarede Hans Krongaard Kristensen.

Tak til alle vore medlemmer for stort fremmøde i årets løb.

Årsberetningen blev derpå godkendt.

Kort nyt

Generalforsamlingen nyvalgte Kirsten Kjærulff, der i flere år har deltaget aktivt i bestyrelsesarbejdet som suppleant. Hun afløser Lene Møllerup, der ønskede at forlade bestyrelsen. Bestyrelsen får dog fortsat et nært samarbejde med Lene i hendes nye egenskab af inspektør på Øm Kloster Museum.

Nyvalgt blev også Jørgen Højland som suppleant til bestyrelsen.

I forbindelse med bestyrelsens efterfølgende konstituering udpegedes lektor Hans Krongaard Kristensen og professor Else Roesdahl til at repræsentere foreningen i Øm Kloster Museums bestyrelse.

Museets administration foretages fremover af Skanderborg Museum.

Museets nye inspektør, middelalderarkæolog Lene Møllerup, er trukket i arbejdstøjet.

Frivillige hjælpere søges til Øm Kloster Museum

Har du et par timer til overs en gang imellem, så har du muligheden for at hjælpe til på Øm Kloster Museum. Vi mangler hjælp til billetsalg og kundebetjening, almindelig vedligeholdelse, forefaldende arbejde, og er du mere til det grønne område, så mangler vi også hjælp til lugning af ukrudt og græsslåning.

Ved at hjælpe til på Øm Kloster Museum støtter du det lille selvejende museum, der hele tiden mangler hænder til vedligeholdelse, forbedringer og fornyelser. Kommer du på museet som frivillig, får du andel i museets personalegoder, og du kan altid komme gratis ind på museet. Ydermere får du en unik naturoplevelse i fredfyldte omgivelser, hver gang du kommer.

Har du lyst og tid til at hjælpe til, så mød op på Øm Kloster Museum eller ring til museumsinspektør Lene Møllerup på: **telefon 86 89 81 94 og/eller 26 16 81 89**

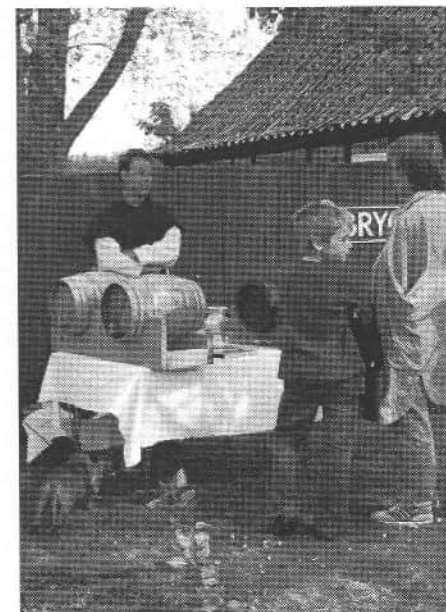
Med venlig hilsen

Museumsinspektør Lene Møllerup, Øm Kloster Museum
og Ruth Baunsgaard, formand for Øm Klosters Venner

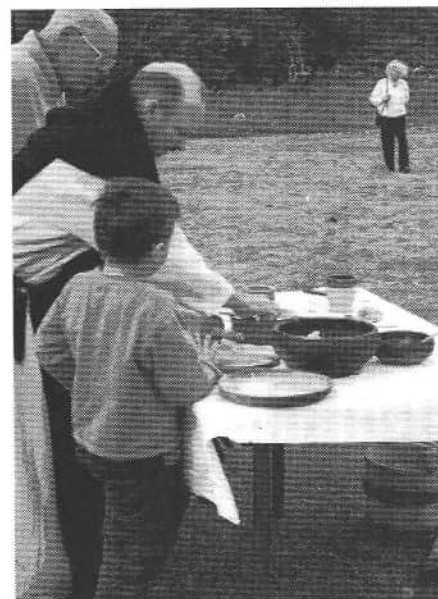
Historiens dag – på Øm Kloster Museum

Lene Møllerup, museumsinspektør

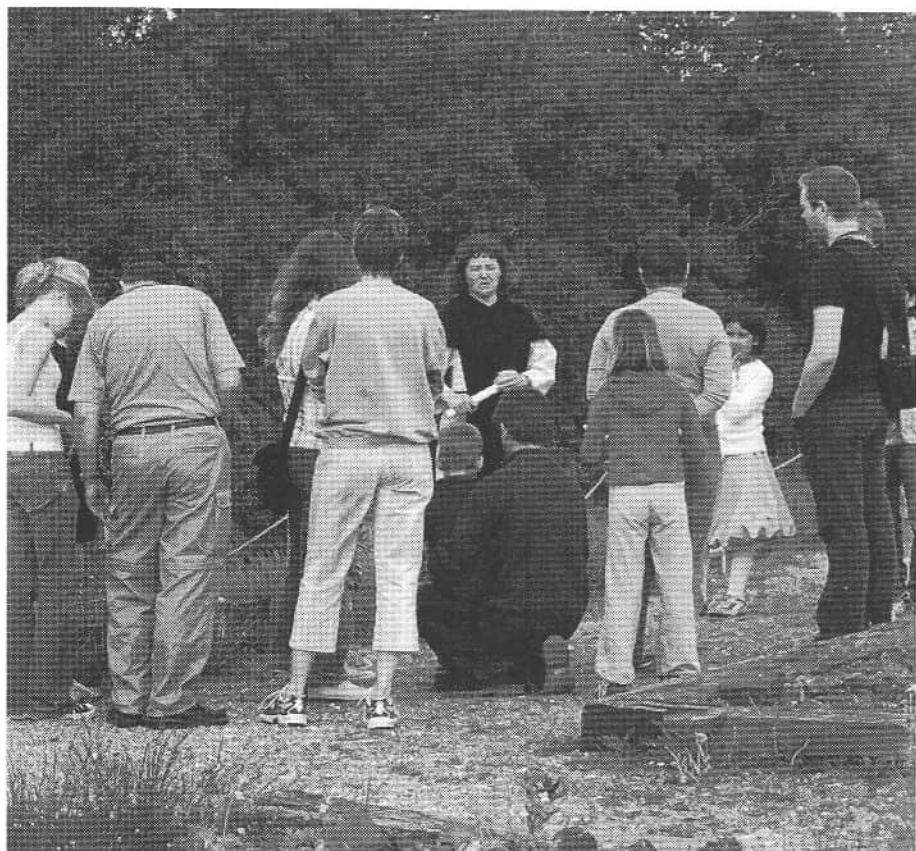
På Øm Kloster kunne man på Kulturarvsstyrelsens landsdækkende arrangement »Historiens dag« søndag den 22. maj atter opleve munke i gang med forskellige dagligdags aktiviteter. Munkene var middelalderarkæologer og –studerende samt frivillige, der for en dag deltog i levendegørelsen og formidlingen af munkelivet i middelalderen for de i alt 100 mennesker der på dagen kom på besøg.

LENE MØLLERUP

På denne dag kunne man finde klostrets abbed i gang med at vise rundt i klostret og berette om munkenes dagligdag. Det var muligt at falde i snak med kellermesteren, der fortalte om, hvad der befandt sig i munkenes forråds-kælder, og hos ham kunne man få en smagsprøve på en klosterøl, der ifølge specialister kommer tættest på en middelalderlig øltype.

LENE MOLLERUP

I Biblioteket berettede bibliotekaren om Øm Klosters krønike og om, hvorledes bøger blev fremstillet i middelalderen. Her blev fremvist, hvordan den gotiske skrift blev nedprentet med gåsefjer og blæk på pergament, og børnene og deres forældre havde mulighed for selv af efterprøve den svære kunst.

I urtehaven fortalte lægemunken om lægeplanternes virkning og om kunsten at stille en diagnose ud fra patientens urin. Der var mulighed for at få lagt et plaster og smage og lugte til urterne.

Der var endvidere mulighed for at prøve at lave sin egen rosenkrans og høre om rosenkransens historie og bønnerne bag denne samt at bage sit eget fladbrød – efter gammel opskrift – over åben ild.

Der skal lyde en stor tak til alle de frivillige, der var med til at få dagen til at blive en god og lærerig oplevelse.

Friluftsgudstjeneste på Øm Kloster den 4.maj 2005

Erik Bredmose Simonsen, sognepræst

Johannesevangeliet kap.15 vers 1-11

4.maj på den gamle klosterkirkes fundament her på Øm Kloster! Det klinger af historie og stemmer sindet. Vi står/sidder her midt i den store historie, der tog sin begyndelse, da cisterciensermunkene en forårsdag i 1172 ankom her til Øm og grundlagde deres kloster. Og på denne 4.maj-aften bringes også den nyere historie til minde, idet det som bekendt er 60 års dagen for Danmarks befrielse.

Mens den store historie i mange henseender fortaber sig i sin forskellighed fra vor egen tid, så er befrielsesdagen en glædelig begivenhed, der stadig huskes af mange nulevende danskere.

Maj måned er også foråret, hvor alting i naturen spirer og gror, hvormed der peges fremad mod det som endnu ikke er, det vordende, det tilkommende, alt det som vi kan se frem til med forventningens glæde.

Og her midt imellem fortid og fremtid mellem det forgangne og det tilstundende, befinder vi os midt i tiden med alle de opgaver og det ansvar som det påhviler et menneske at tage på sig, samtidig med, at vi selv hviler i og beror på det som andre har gjort før os.

Man kan gøre sig mange tanker og udkaste mange billeder i forsøget på at forstå det enkelte menneske i den store historie.

I den gamle nordiske religion eller asatro, der herskede her i landet før munkene kom her til Øm, forestillede man sig, at nornerne, de tre skæbnegudinder, simpelthen sad og vævede tilværelsens store tæppe af enkeltmenneskers livstråde. Den enkelte var en del af den store helhed og helheden bestod af de mange sammenvævede tråde. En måde at understrege samhørigheden mellem mennesker og vores betydning for hinanden.

Teksten fra Det nye Testamente, som jeg læste lige før, handler også om samhørighed. Og her handler det ikke blot om den almindelige samhørighed mennesker imellem, men om den grundstamme vi dybest set alle gror på: Kristus. Som vi kunne høre det i teksten så siger Jesus her, at han er det sande vintræ, og vi er grenene, der gror på ham.

Samhørigheden er vigtig for os, ja, uden samhørighed var vi ikke ret meget, og kunne vi ikke ret meget. Samhørighed betyder jo slet og ret, at vi hører sammen med nogen, og det gør vi altid i én eller anden forstand.

Og vi kan ovenikøbet sætte det på spidsen og sige, at hvis vi slet ikke hørte sammen med nogen, ja, så var vi intet.

Lyder det overdrevet? Jamen så prøv engang og overvej, hvordan det ville være at stå alene – helt alene med sit liv. Tænk at skulle leve et liv, hvor ingen på forhånd havde trådt nogle stier jævne for os, hvor sproget endnu ikke var dannet, og tingene endnu ikke havde navne, hvor der ikke var andet end vores blotte væren til.

Ja, det er jo ret beset umuligt for os blot at tænke så langt, for hvordan skulle vi dog kunne tænke bagom alle de forudsætninger, vi altid lever i og på. Vi er ikke bare de sociale dyr, som en gammel filosof engang har kaldt os. Vi lever af og ved at knytte os til hinanden både konkret ved, at vi har det med at samle os, hvor der i forvejen er andre mennesker, men også derved, at vi mennesker i modsætning til alle andre skabninger lever på hinandens erfaringer, som vi bringer videre ind i vores eget liv. Det tænker vi vel ikke så meget over i det daglige. Men vi behøver ikke stoppe ret meget op, før det bliver klart for os, at der i grunden er meget lidt i vores tilværelse, vi kan takke os selv for. Alt

hvad vi lever i og omgiver os med er os givet med det liv, vi nu engang hver især har fået.

Vi kan simpelthen ikke komme bagom vores egne forudsætninger for alvor.

Menneskeheden har dog altid *forsøgt* at finde frem til det første, det forudsætningsløse. Det har man f.eks. gjort ved at fortælle om dengang alting blev til. Den slags historier kan vi finde i myterne. Alle kulturer til alle tider har haft deres myter, hvorigennem det blev dem fortalt, hvem de var og hvorfra de kom. Myterne lægger naturligt nok som regel ud med at fortælle om verdens skabelse. Verden er ifølge disse myter f.eks. blevet til ved at en gud har sat det hele i værk, idet guden ud af den mørke intethed begyndte at kalde alt det værende frem med sine ord, ved at give alting navn (sådan som vi kender det fra vores eget Gammel Testamente). Eller alting er blevet til ved at det kolde Niffelheim i nord mødtes med sydens varme Muspelheim, sådan som den gamle nordiske mytologi fortæller.

Hvordan end disse myter lyder, så er mennesket aldrig det første der optræder i dem. Det er aldrig mennesket, der står som skaber og herre over tilværelsen. Tværtimod bliver mennesket altid til efter at forudsætningerne eller grundbetingelserne for dets liv er tilvejebragt. Der er med andre ord altid noget, der går forud for mennesket. Mennesket er altid allerede indfældet i en verden. Og denne verden er det givne vilkår, hvadenten men så bryder sig om det eller ej. Vi er aldrig forudsætningsløse. Vi gror på noget, der var før os – og ikke mindst gror vi på og i alt det vore forfædre og -mødre var.

Dette vilkår, at vi på den måde er forbundne og samhörige er i historien blevet udlagt, beskrevet og besunget på mangfoldige måder.

Hør blot f.eks. en Jeppe Aakjærs måde at sige det på:

*Som dybest brønd gi'r altid klare vand,
og lifligst drik fra dunkle væld udrinder,
så styrkes slægtens marv hos barn og mand
ved folkets arv af dybe, stærke minder.
Din egen dag er kort, men slægtens lang;
læg øret ydmygt til dens rod forneden:
årusind toner op i gråd og sang,
mens toppen suser imod evigheden!*

*Vi søger slægtens spor i stort og småt,
i flinteøksen efter harvens tænder,
i mosefundets smykke, plumpt og råt,
i kirkens kvadre, lagt af brede hænder.*

*Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens ve og våde;
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog,
og løfte mig en flig af livets gåde.*

Det er jo en smuk måde at sige på, at vi gror på hinanden. Alt hvad der er blevet forarbejdet og formet af menneskehænder gennem tiderne er med til at fortælle os, hvem vi selv er, og hvad vej vi drog for at komme hertil, hvor vi nu befinder os. Vores nuværende høje materielle og teknologiske stadi var umulig uden alt det, der er gået forud.

Og en sådan erkendelse af indfældethed i historien fremkalder naturligt nok, som også Aakjær siger det, en vis ydmyghed, for vi indser, hvor lidt vi i grunden fylder i slægtens og i menneskehedens lange historie.

Der kommer ikke noget godt ud af at glemme det, vi er kommet af.

En anden af vore store digtere, der har en klar bevidsthed om, at vi på den måde er historiske væsener, det er Grundtvig. Også hos ham kan vi finde den tanke højt besungen. Men hos Grundtvig kommer ikke bare den historiske indfældethed til udtryk, han er sig også vores religiøse sammenhæng helt bevidst. Han ved, at han i sidste instans lever i klar samhørighed med sin Gud og skaber i himlen, og at det er her det hele begyndte og her det hele ender, og for Grundtvig er det også Gudsforholdet, der driver værket – længslen efter livsfylde har vi ifølge Grundtvig fra vores Gudbilledlighed, som vi fik ved skabelsen.

Grundtvig synger bl.a.:

*Et jævnt og muntret virksomt liv på jord
som det, jeg ville ej med kongers bytte,
opklaret gang i ædle fædres spor
med lige værdighed i borg og hytte,
med øjet, som det skabtes himmelvendt,
lysvågent for alt skønt og stort hernelen,
men med de dybe længsler velbekendt,
kun fyldestgjort af glans fra evigheden;*

Sådan er det. Livet hernelen, dvs. her i verden, skal der ikke kimses af. Selvom øjet skabtes himmelvendt, så skal det alligevel være lysvågent for alt skønt og stort hernelen. Det er jo den Guds-kabte verden, der er tale om, derfor er den helt, som den skal være – i hvert fald indtil vi mennesker begynder at skævrige den. Men vore længsler, vore dybe længsler mod den store fylde og helhed,

dem skal vi være ved, samtidig med at vi er klar over, at de ikke kan realiseres af os selv her i verden, nej, der skal glans fra evigheden til, for at vi kan få glimt heraf.

Grundtvig er sig fuldt bevidst at han gror som en gren på den hovedstamme der hedder Kristus, for nu at tage dagens tekst op igen. Heri hed det jo, at Kristus er det sande vintræ, mens vi er grenene. Her er der tale om en fundamental samhørighed, en vækst på selve livstræet, som passes og plejes af Gud selv.

Grundtvig digter et andet sted om Kristus, som den, der udgør livstræet og grundstammen i hans liv:

*Du, som har dig selv mig givet,
lad i dig mig elske livet,
så for dig kun hjertet banker,
så kun du i mine tanker
er den dybe sammenhæng!*

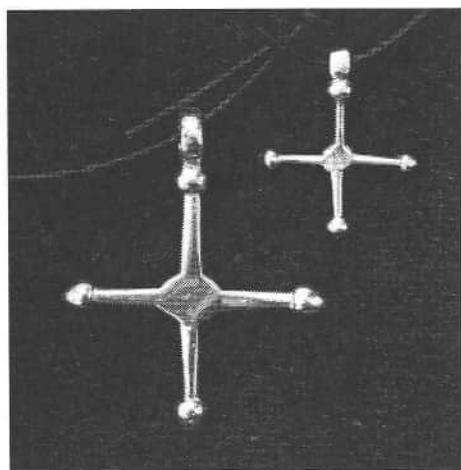
Denne vores dybeste samhørighed, som ingen og intet kan rive os ud af, den får vi del i i dåben, hvor vi, som det hedder i den foreskrevne forælder- og fadertiltale bliver *indpodet* i Kristus. Det koster os intet. Det beror ikke på os. Vi skal ikke først bevise vores værdighed til denne samhørighed ved at bære frugt, nej, det bliver os modsat givet at bære frugt, fordi vi allerede på forhånd er elskede af den stamme, hvorpå vi gror – på samme måde som det er os givet at folde os ud og sætte frugt og gøre gavn, fordi vi altid allerede er indfældet i et folkeligt fællesskab, der har dybe historiske rødder.

Men lad os slutte med at høre Jesu sidste ord fra teksten:

»Som Faderen har elsket mig, har også jeg elsket jer; bliv i min kærlighed. Hvis I holder mine bud, vil I blive i min kærlighed, ligesom jeg har holdt min faders bud og bliver i hans kærlighed. Sådan har jeg talt til jer, for at min glæde kan være i jer og jeres glæde blive fuldkommen.« AMEN!

Der blev sunget salmerne 721 Frydeligt med jubelkor, 722 Nu blomstertiden kommer, 343 Tusind år stod Kristi kirke, og 787 Du som har tændt millioner af stjerner.

Nyt smykke i Museumsbutikken

Under udgravningerne i Øm Kloster kirke i 1941 blev der udgravet en bispegrav, centralt placeret i højkoret. Udgraveren arkitekt C.M.Smids mente at have fundet biskop Svend af Århus, Øm Klosters velgører, der døde 1191.

Senere blev graven overbevisende omidentificeret som biskop Peder Elafsen af Århus. Om ham står der i Øm Klosters Krønike, at han døde den 30. oktober 1246 i sit 26. år som biskop. Han blev ført til klo-

stret med stor hæder med et ligfølge af både gejstlige og verdslige og blev gravlagt foran den hellige Marias højalter.

Bispen blev gravlagt med sine æresbevisninger, og af dem blev fundet resterne af et guldindvævet silketekstil af fineste slags. Tekstilet blev tolket som rester af stolaen (halstørklæde). På skelettets højre hånd sad en guldring med en rektangulær indfatning. Stenen der engang sad her, var taget ud ved gravlæggelsen, da det er skik og brug, at den går i arv til bispens efterfølger. På brystet af skelettet lå et lille ligebenet sølvkors. Der var ingen spor efter kæde til korset, så det antages, at det sandsynligvis har hængt i en snor af organisk materiale, der helt var borttrådet i graven. En anden mulighed er, at korset oprindeligt var syet på dragten.

Af dette lille kors har guldsmeden Niels Gunni Vase i Hasselager lavet en kopi, der nu kan købes i museets butik. Korset findes i to størrelser; et lille af oprindelig størrelse og et større, der er dobbelt så stort som originalen. Begge på en lædersnor.

Du kan erhverve dette lille stykke unika fra Øm Kloster for

Lille bispekors af sølv – pris 225 kr.

Stort bispekors af sølv – pris 350 kr.

Munkenes Morgen

- beretning om en morgen før en vis fætter fik skoene på!

Lene Mollerup

Øm Klosters Venner og Øm Kloster Museum afholdt den populære »munkenes morgen« 2. pinsedag, d.16. maj.

Det var første gang jeg deltog i denne natur- og kulturoplevelse – men helt sikkert ikke den sidste. Vi skulle møde kl. 04.00 ved Øm Kloster. Jeg synes at det stadig var nat, da jeg kørte fra Århus kl. 03.00. Da jeg ankom, var der mødte en del mennesker op ved lågen til Øm Kloster, men deres skikkelser kunne kun anes i mørket. Anført af fugleekspert Jørgen Keis gik vi samlet op af bakken bag Øm Kloster. Vi stoppede op undervejs og hørte om drosselfuglene, der befandt sig i granplantagens top. Hastigt brød dag gryet frem, dog uden dansende pinesol, men som et blødt, gråt tæppe, der afslørede de fremmødtes identitet og antal; 25 morgenfriske personer var kommet for at deltage.

Turen fortsatte ned til Mossø, hvor vi hørte forskellige fuglestemmer bl.a. blichøne og derfra tilbage op i plantagen, hvor løv- og gransanger samt musvittens karakteristiske sang blev udpeget. Herfra vendte jeg om, mens gruppen fortsatte, da Kirsten Kjærulff og jeg selv skulle tilbage og forberede munkenes morgen – klostret vågner.

Iført munkedragter og med lygte modtog vi den tilbagevendte gruppe i klosterkirkens ruin. Her fortalte vi om munkenes morgen. Kirsten Kjærulff beskrev munkenes ritualer ved den første tidebøn og hun gav en prøve på, hvorledes munkesangen havde lydt. Hendes sang fuldendte turen for mig – der på stedet blev jeg klar over forbindelsen mellem fuglestemmerne i naturen vi lige havde hørt og munkesangen som den engang havde lydt i klostret.

Jørgen Keis citerede passende Rudolf Steiner, der engang har sagt, at fuglene synger intenst om foråret, for at træerne skal springe ud.

Arrangementet sluttede med morgenkaffe og rundstykker, og alle kunne ved 6-tiden vende hjem og gå i seng – men jeg kunne ikke sove, da den gode oplevelse endnu sad i kroppen og krævede bearbejdning.

Klosteret vågner

Kirsten Kjærulff

Øm Kloster en sommernat klokken 2. Alt er stille – kun nattergalens klukken høres nede fra søen. Men ned ad trappen fra munkenes dormitorium lister søvndrukne skikkelser – ned til korstolene i kirken for at bede nattens bønner: Vigilierne. Den hellige Benedikt har bestemt, at vigilierne skal synges klokken 2 og har givet helt faste forskrifter for, hvilke Davidssalmer og andre bibeltekster, der skal bedes. Ved sommerens vigilier aldrig mindre end tolv salmer. (Regula Benedikti kap 10) De monotone salmodier og de lange latinske tekster hensætter munkene i den kontemplative tilstand, hvor de føler sig ét med den Gud, til hvem de har hengivet deres liv. Men efterhånden, som de synger sig igennem salmerne, begynder verden omkring dem at vågne op: Bag kirkens høje vinduer begynder det at lysne, og flere og flere fuglestemmer slutter sig til nattergalens kluk og triller, indtil hele naturen er én jublende lovsang, og munkene slutter sig til fuglenes lovprisning og synger: "Te Deum laudamus", "Store Gud, vi lover dig".

"Bed uden ophør", står der i Bibelen. (1. Tess 5,17). Regula Benedikti siger i kap 16: "Som profeten siger: "Syv gange om dagen lovsynger jeg dig". Derfor de syv tidebønner: Laudes, Prim, Terts, Sekst, Non, Vesper og Complet. "Thi om de natlige vigilier taler den samme profet: "Midt om natten stod jeg op for at prise dig". I salme 69 skriver salmisten: "Jeg vil lovprise Guds navn med sang og ophøje ham med tak". Kirkens gregorianske sang går tilbage til jødernes synagogesang, som den også foregik på Jesu tid. I bønner er mennesket forbundet med Gud og med den guddommelige skabelsesorden og harmoni, især når den har form af sang. Musikken er jo et fysisk sanseligt udtryk for den oprindelige guddommelige skabelsesorden og harmoni inden syndefaldet. Da mennesket vendte Gud ryggen, faldt hele den skabte orden og harmoni ud i kaos og disharmoni. Tale og støj kan akustisk og matematisk beskrives som kaos, mens en tone (musik) tegner en smuk, regelmæssig bølgelinje på en seismograf, og rene intervaller kan beskrives med pæne hele forholdstal som et udtryk for Guds matematiske orden. I Himlen synger Englene altid foran Guds trone. Når munkene synger de hellige gregorianske sange, forener de sig med englesangen i en himmelsk harmoni, og deres sjæle formes i overensstemmelse med denne guddommelige orden og skønhed.

Derfor siger Den hellige kirkefader Augustin: "Den, der synger, beder dobbelt". Musikken er i oldtid og middelalder ikke kun et æstetisk fænomen til fryd for menneskets øre, nej den har en dyb filosofisk og teologisk betydning, som gjorde den til en af de syv artes liberales, de syv veje til erkendelse af den guddommelige visdom.

Mad og Øl på Øm

Kost og helbredelse
i middelalderen

Lørdag-søndag 20.-21. august

Dannie Druehyld, heks og klog
kone fra Rold Skov, foretager den
officielle åbning lørdag kl. 14.00

Lørdag middelalderbanket kl. 18.30-20.30

- Middelalderboder – håndværk
- smagsprøver
- Formidling af klosterkulturen
- Lægeplanter, krydderier og krydderurter
- Mogens Friis – »Levende musikhistorie«
- Rundvisninger:
urtehaven
klosteret
for børn - iklædt munkedragter
- Ølsmagning – Ølbrygning

Begge dage kl. 10.00-18.00,

Entré:

Voksne 40 kr.

Børn 7-13 år 15 kr.

Selskaber over 10 personer, 30 kr. pr. person

Se hele programmet

på museets hjemmeside www.klostermuseet.dk
eller hold øje med annonce i dagspressen

Det sker på museet efteråret 2005

AUGUST:

Lørdag og søndag 20. og 21. august kl. 10-18. Mad og Øl på Øm. Læs om arrangementet inde i bladet. Bemærk tilmelding til festmiddagen lørdag aften.

OKTOBER:

Søndag 16. oktober. Rundvisning på Øm Kloster i skolernes efterårsferie kl. 13.00 og 15.00, gratis når entre til museet er betalt:

Søndag 23. oktober, kl. 16.00. Museet lukker for vinteren med en særrundvisning om årets gang på Øm Kloster Museum ved museumsinspektør Lene Møllerup.

Mandag 31. oktober, kl. 18.00. Særrangement: Allehelgensaften, fejring af indvielsen af Øm Klosters kirke i 1257. Arrangør: Øm Kloster Museum og Øm Klosters Venner

